

Filomena Kavoliutė

Krajobraz rolniczy Litwy i tendencje do jego zmian

Acta Scientiarum Polonorum. Administratio Locorum 11/3, 127-135

2012

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

KRAJOBRAZ ROLNICZY LITWY I TENDENCJE JEGO ZMIAN

Filomena Kavoliutė

Uniwersytet Wileński

Streszczenie. Krajobraz to nie tylko środowisko otaczające ludzi, wpływające na jakość ich życia, ale także wspólny twór kultury i przyrody, porządkowanie którego jest nieodłączne od wiedzy o jego strukturze i rozwoju historycznym. Ubiegłe stulecie na Litwie charakteryzowało się szczególnie zmiennymi wydarzeniami historycznymi oraz reorganizacją, dlatego współczesny krajobraz jest wynikiem współdziałania wcześniejszych i dzisiejszych czynników z przyrodą. Artykuł zapoznaje z najważniejszymi cechami rolniczego krajobrazu Litwy, z wydarzeniami historycznymi, które miały na niego wpływ, a także przedstawia najnowsze tendencje zmian kształtujących jego strukturę przestrzenną.

Słowa kluczowe: krajobraz rolniczy, struktura przestrzenna, osiedla, renaturalizacja.

WSTĘP

Krajobraz rolniczy Litwy ukształtował się w dość różnorodnym środowisku przyrodniczym. Dominują tu gliniaste równiny (55%) i tereny pagórkowate (21%). Rzadziej występują równiny piaskowe (18%), zaś wyjątkowo można się natknąć na krajobraz deltowy oraz krajobraz ukształtowany na równinie morskiej (2%).

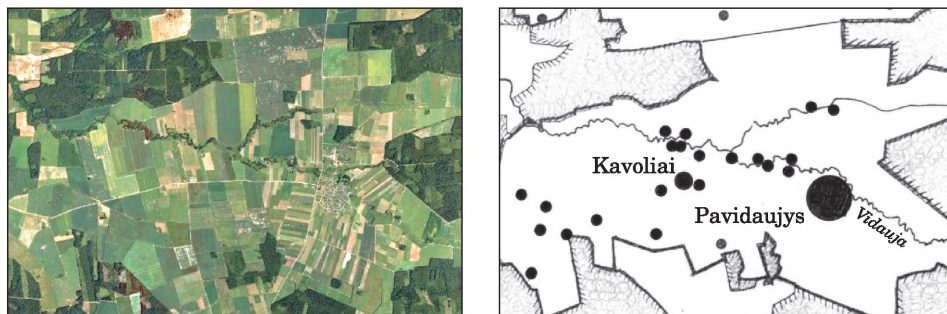
Duży wpływ na kształtowanie się przestrzennej struktury agrarnej mają lasy. Ich rola jest szczególnie istotna na równinach, przy czym równiny gliniaste odznaczają się niejednorodnym zalesieniem. Dominują lasy rosnące na glebach piaszczystych i nieduże wkomponowane w nie zamknięte przestrzenie agrarne. W północnych i południowo-zachodnich rejonach (rej. Joniškio, Pakruojis, Skuodo, Vilkaviškio), odznaczających się mniejszym zalesieniem (9–18%), dominuje krajobraz o otwartej przestrzeni, gdzie lasy stanowią tylko linię horyzontu, w innych rejonach jest on określany jako na wpół zamknięty krajobraz rolniczo-leśny [Kavaliauskas, Veteikis 2006].

Trzecim czynnikiem kształtującym strukturę krajobrazu rolniczego są osiedla. Ich wielkość, gęstość, zazielenienie – to najważniejsze cechy mające bezpośredni wpływ na rozwój przestrzenny. Na Litwie spotkać można: osiedla kolchozowe, miasteczka, kompaktowe

stare wsie uliczne (ulicówki) oraz różnowiekowe chutory. Gęstość i wielkość osiedli wpływa na inną bardzo ważną cechę krajobrazu rolniczego – strukturę pól oraz intensywność wykorzystania gospodarczego. Ze wszystkich kulturowych części składowych krajobrazu struktura pola najbardziej zależy od czynników przyrody. Jako że użytki są tworem antropogenno-przyrodniczym, najszybciej reagują na zmiany społeczne, które w krajobrazie odzwierciedlają się przez zmianę intensywności działalności antropogenicznej.

MIEJSCOWOŚCI W STRUKTURZE PRZESTRZENNEJ KRAJOBRAZU

Chutory (jednozagrodowa osadnicza posiadłość wiejska złożona z jednego lub kilku zabudowań i stanowiąca jedno gospodarstwo) we współczesnym krajobrazie Litwy są rozpowszechnione nierównomiernie. Najwięcej chutorów znajduje się na wyżynach: w rej. łódzieskim (*Lazdijų raj.*), prenskim (*Prienų raj.*), trockim (*Trakų raj.*), małackim (*Molėtų raj.*), uciańskim (*Utenos raj.*), lecz ich gęstość w sąsiadujących miejscowościach bardzo często się różni, ponieważ arealy, w których znajdują się zagrody, występują na przemian z arealami, w których ich nie ma. Najmniej chutorów jest tam, gdzie zagrody są rozmieszczone grupkami po kilka lub pojedynczo wzdłuż rzeki, na skraju lasu, wzdłuż drogi, a w niektórych miejscowościach Litwy Północnej i Środkowej (w rejonach Akmenė, Skuodas, Joniškis, Pakruojas, Radviliškis, Jonava, Vilkaviškis) występują tak rzadko, że można by rzec, że ich w ogóle nie ma (rys. 1).

Rys. 1. Wpływ osadnictwa na strukturę pól: a) lokalizacja chutorów i osiedli, b) struktura pól (były kolchoz Pavidauje, rejon Jurbork (www.maps.lt)).

Fig. 1. Influence of distribution of settlements on fields' structure a) distribution of farmsteads and settlements b) field structure in former Pavidaujas kolchoz in Jurbarkas district (www.maps.lt).

W połowie ubiegłego stulecia chutory były dominującą formą osiedli, lecz po inkorporacji Litwy do ZSRR większość z nich została zniszczona w latach 1966–1985 podczas melioracji terenów podmokłych. Tworzenie wsi kolchozowych miało charakter polityczny: chutory przypominały o własności ziemi i były uważane za hamulec życia socjalistycznego, przeszkadzającego w kształtowaniu wielkich, przemysłowych pól z płodozmianem [Grabauskas 1983].

W kolchozach uważanych za przodujące oraz tych, które zamierzały być w czołówce, a także w sowchozach planowano całkiem zlikwidować chutory albo pozostawić ich bardzo mało. W pozostałych gospodarstwach, gdzie osuszanych terenów było mniej, a gleby nieurodzajne, przekształcenia były mniej radykalne. Pod koniec tego okresu np. w rejonie płungiańskim (*Plungės raj.*) na Wyżynie Żmudzkiej przewidywano następujące zmiany: przeniesienie 214 chutorów i pozostawienie 20 (kolchoz Alsėdžiai), przeniesienie 128 i zachowanie 5 (Banga), przeniesienie 183 i zachowanie 11 (Karklėnai), przeniesienie 163 i zachowanie 2 (Švyturys), przeniesienie 216 i zachowanie 10 (Tverai), przeniesienie 270 i zachowanie 12 (kolchoz Varduva), przeniesienie 194 i zachowanie 0 (gospodarstwo radzieckie – sowchoz Medingėnai), przeniesienie 133 i zachowanie 0 (w kolchozie Milašaičiai), przeniesienie 177 i zachowanie 105 (Rietavas), przeniesienie 45 i zachowanie 109 (im. V. Rekašiusa), przeniesienie 264 i zachowanie 89 (Šateikiai), przeniesienie 160 i zachowanie 60 (Didviečiai) itd. [VŽI, 1980]. Zagród, które pozostały na nieosuszonych terenach, zabraniano remontować, by w ten sposób nakłonić rolników do przeniesienia się do osiedli kolchozowych. Nie wszędzie zdążono zakończyć proces przesiedlenia. Po dokonanych po wojnie zsyłkach tylko poszczególne rodziny odważyły się okazać opór. Później sprzeciwianie się przesiedleniu uzasadniano zaawansowanym wiekiem mieszkańców [Grabauskas 1983].

Początek masowej melioracji wywołał ogromną falę migracji do miast, na dodatek odnotowywano coraz większy odpływ ze wsi młodego pokolenia. W okresie prowadzonej przez dwa dziesięciolecia melioracji liczba mieszkańców wsi zmniejszyła się ok. 22% (z 56% do 34%) [Gyventojų 1985], zaś w ciągu następnych trzech dziesięcioleci o 1% [Lietuva 2011]. Na wsi pozostały osoby starsze, dlatego spora część chutorów zanikła w sposób naturalny po śmierci ich mieszkańców. Na Litwie od początku kolektywizacji z 25 143 istniejących wsi zniknęło 10 045 [Kaimo 1993]. Ten proces zmniejszenia się liczby mieszkańców wsi i zanikania zagród jednorodzinnych trwa do dzisiaj.

Na wyżynach chutory zachowały się w miejscowościach nie wymagających odwadniania, zaś na równinach – w odległych miejscowościach, znajdujących się kiedyś na terytoriach należących do kolchozów. Są one położone dość gęsto – co kilkaset metrów, a nawet gęściej, dlatego tam, gdzie chutory zachowały się w postaci większych arealów, znajduje się ich nawet 10–15 na 1 km². W takich miejscowościach chutory, szczególnie te z większą ilością zieleni, kształtują krajobraz niedużych, na wpół otwartych przestrzeni. Zieleń zależy od wielu czynników: od możliwości gospodarczych właściciela tworzącego zagrodę i ciągłości tradycji, od wieku zagrody oraz od poglądów ludzi, którzy mieszkali w niej kiedyś i mieszkają obecnie.

Na Żmudzi zachowały się najbardziej archaiczne chutory, na Suwalszczyźnie i w tzw. Kraju Kłajpedzkim dominują chutory, które ukształtowały się w XIX w., pozostałe zaś powstały w I połowie XX w. w wyniku reform rolnych: carskiej Rosji (reforma Stołypina, 1907) i Litwy Niepodległej (1922). Więcej zieleni obserwuje się w dawnych mocnych gospodarstwach oraz starszych zagrodach. Zieleń nowszych chutorów jest najczęściej nieznaczna, ponieważ ziemia została znacjonalizowana, zanim zdążyły się one rozbudować. W starszych chutorach zachowało się dziedzictwo etnograficzne oraz pamięć historyczna miejscowości.

Z osiedli gęsto zaludnionych najstarsze są wsie ulicowe (ulicówki), których najwięcej zachowało się na Litwie Wschodniej, ponieważ chłopom było trudniej przesiedlić się do chutorów o mało żyznej glebie, ponadto na terytoriach przyłączonych do Polski ten proces był mniej popierany. Ulicówki charakteryzuje linijna struktura i dawna architektura, a od miejscowości powstałych w okresie kolchozów najbardziej różnią je liczne zieleńce, co oczywiście ma duży wpływ na jakość krajobrazu.

Młode osiedla kolchozowe są zróżnicowane pod względem terytorium, kształtu i centrum, dookoła którego były zakładane. To są: duże zagrody dawnych dworów lub chutorów, większe zagrody rolnicze, dawne kompaktowe wsie uliczne lub ich pozostałości, ewentualnie miasteczka. W krajobrazie wyróżniają się one szczególnie małą ilością zieleńców i najczęściej niezbyt wyrazistą zielenią ogrodową. Osiedla kolchozowe ze względu na ich znaczenie i rozmiary były dzielone na centralne, pomocnicze i nie podlegające dalszej rozbudowie. Wielkością wyróżniają się dawne osiedla centralne, ponieważ osiedlano w nich mieszkańców z kilku, a nawet kilkunastu okolicznych wsi. Osiedli takiej wielkości wcześniej nie było w litewskim krajobrazie. W drugiej połowie ubiegłego stulecia dokonano zmian w systemie osiedlania. Koncentracja mieszkańców wsi w większych miejscowościach zdecydowała o nadzwyczaj nierównomiernym rozmieszczeniu ludności na terenach rolnych, co wpłynęło na kształtowanie się współczesnej struktury pól.

WSPÓŁCZESNA STRUKTURA PÓL

W dużej mierze o współczesnej strukturze pól zdecydowała reorganizacja krajobrazu dokonana w okresie sowieckim. Przeniesienie chutorów stworzyło warunki do wprowadzenia systemów drenażowych zgodnych z ówczesnymi wymogami (nie mniejszych niż 200 ha) i ukształtowania dużych pól pod zasiewy [Melioracja 1970]. Po połączeniu kilku zdrenowanych powierzchni na równinach powstały duże otwarte przestrzenie, których dotychczas nie było w krajobrazie Litwy. Obejmowały one do 1000 ha, posiadały średnicę 2–3 km, a na terenach niezalesionych średnicę 4–5 km.

Takie duże systemy drenażowe i pola siewne pojawiły się również na wyżynach, czyli na ziemiach, które mają więcej mokrych gruntów w dolinach. Duże, często monokulturowe przestrzenie, które tu się otworzyły wizualnie, wyglądają szczególnie agresywnie, gdyż bardzo dysonują z tradycyjnym krajobrazem na wpół otwartych przestrzeni wyżynnych. Badania dowodzą, że są też nie do przyjęcia z psychologicznego punktu widzenia, ponieważ ludzie najlepiej się czują w niedużych przestrzeniach – o średnicy do 1 km [Purvinas 1977]. Dotychczas nie była badana opinia nowego pokolenia o strukturze przestrzennej krajobrazu rolniczego.

Po odrodzeniu niepodległości Litwa powróciła do własności prywatnej i ziemia została przywrócona dawnym właścicielom lub ich spadkobiercom. Odzyskana, a czasami jeszcze bardziej podzielona własność ziemiska zdecydowała o powstaniu drobnych gospodarstw, co zwiększyło mozaikowość krajobrazu. Jednak najbardziej na rozdział pól wpływa współczesny charakter zasiedlenia, tzn. koncentracja ludności w dużych miejscowościach oraz niezamieszkałe tereny dookoła nich, których właściciele osiedlili się w dalej położonych miejscowościach. Dookoła osiedli kolchozowych powstało wiele

działek o powierzchni 3 ha przydzielonych tym mieszkańcom wsi, którzy nie odziedziczyli ziemi, lub przyznano działki przy domach tym osobom, których odziedziczona ziemia znajdowała się dalej od osiedla. W większych miejscowościach czasami ponad 60% rodzin pochodzi z innych rejonów kraju, tzn. przesiedlili się oni później z innych miejscowości. Trzyhektarowe działki najczęściej dzielono na dwa, trzy pola, w wyniku czego zwiększała się mozaikowość krajobrazu. W miarę oddalania się od miejscowości zwiększa się ilość ziemi arendowanej, która jest wykorzystywana do kształtowania większych działek z prawem do użytkowania (rys. 1).

Rolniczy krajobraz wyżyn, który kształtował się na zasadzie historycznego przekazywania, zachował gęstą strukturę pól uprawnych i strukturę względnie naturalnych gruntów użytkowanych. Ze względu na bardziej jaskrawy podział pionowy powierzchni bagien, mokre pola między uprawnymi polami kształtują swoisty mikroszkielet rolniczego krajobrazu, który wpływa na jego różnorodność biologiczną i przyczynia się do zwiększenia stabilności ekologicznej (rys. 2). Takie terytoria, zachowujące tradycyjną strukturę pola we współczesnym krajobrazie wyżynnym, najczęściej zachowały się tylko w najbardziej pagórkowatych miejscowościach i nie zajmują dużego obszaru [Kavoliūtė 1997]. Na powierzchniach wyżynnych osuszonych i intensywnie wykorzystywanych na dużą skalę dla potrzeb rolnictwa ten mikroszkielet został zniszczony, ponieważ przeszkadzał w kształtowaniu dużych pól siewnych. Z punktu widzenia bioróżnorodności te terytoria są uważane za zdegradowane. Takie intensywne, nierównomierne wykorzystanie krajobrazu rolniczego wpłynęło na szczególnie nierównomierny układ rolnego zalesienia, czyli strukturę zagajników polnych. W drugiej połowie ubiegłego stulecia ich powierzchnia na wyżynach znacznie się zwiększyła, jednak skupiały się one i rozpowszechniały tylko na tych obszarach, na których nie dokonano żadnych istotnych zmian krajobrazu.

Rys. 2. Historycznie uwarunkowana struktura pól i względnie naturalnych użytków w krajobrazie pagórkowatym (www.maps.lt).

Fig. 2. Agricultural fields and comparingly natural lands in hilly landscape – as a cultural heritage (www.maps.lt).

Bardziej szczegółowy podział pól został odtworzony i dominuje w miejscowościach, gdzie gęsto zachowały się żywotne chutory oraz stare wsie. W krajobrazie Litwy Wschodniej wsie ulicowe (ulicówki) nabrały szczególnego znaczenia, ponieważ wpłynęły na restaurację archaicznej, charakterystycznej dla średniowiecza struktury sznurowej pól (rys. 3). Nieco podobna jest do niej struktura pól wsi ulicowej w miejscowości Simnas – Seirijai (na Suwalszczyźnie) ukształtowana na początku XIX w. Jeśli przed odzyskaniem niepodległości za wartość kulturową krajobrazu uważano tylko osiedla, to po przywróceniu prywatnej własności ziemi taką samą wartością staje się struktura pola, która pozwala na ocenę całego zespołu krajobrazowego jako dziedzictwa kulturowego.

Rys. 3. Struktura sznurowa przywrócona po reformie rolnej (wieś Trybily, rejon wileński) (www.maps.lt)

Fig 3. The „strip type” field structure recreated by the land restitution in Tribilai village in Vilnius district (www.maps.lt)

NAJWAŻNIEJSZE TENDENCJE ZACHODZĄCYCH ZMIAN

We współczesnym rolniczym krajobrazie Litwy widzimy wyraźne zróżnicowanie regionalne: w równinach środkowych dominują ziemie intensywnie uprawiane, na Wyżynie Żmudzkiej – łąki i pastwiska, zaś we wschodniej części Litwy pola zaczynają zarastać lasem. Jest to jedna z najbardziej widocznych zmian w dzisiejszym krajobrazie rolniczym.

W południowej i południowo-wschodniej części kraju występują wyniosłe wyżyny morenowe, oddzielone pasmem fluwioglacjalnych równin porośniętych lasami, gdzie zachowały się największe masywy leśne Litwy – puszcze: Labanoro-Pabradės (Łabonary-Podbrodzie), Rūdininkų (Rudnicka), Dainavos (Puszcza Dajnowska), Kapčiamiesčio (Kopciowska). Dominują lasy sosnowe, w które wzdłuż porzeczcy wcinają się tereny rolne. Oba krajobrazy odznaczają się szczególnie nieurodzajnymi glebami, tzn. dominują gleby bielcowe (Podzol), podlegające silnej erozji i oceniane na 27–35 punktów gleby darniowo-bielcowe (Albeluvisol) oraz gleby piaskowe oceniane mniej niż 27 punktów,

gdy tymczasem na Równinach Środkowych gleby płowe (Luvisols) i brunatne (Cambisols) sięgają 40–50 punktów i więcej [Lietuvos 2001]. Warunki do uprawy roli są tu szczególnie niesprzyjające i byłyby to jedna z przyczyn odejścia od rolnictwa w tym regionie. Wpłynęły także na to bardzo skomplikowane procesy społeczne. Już od poprzedniego stulecia litewskie rejony wschodnie, a szczególnie północno-wschodnie cechuje konsekwentnie zmniejszająca się liczba mieszkańców [Daugirdas, Baubinas 2007; 2008] i obecnie jest to najrzadziej zasiedlony rejon – mniej niż 15 osób/1 km², z wyjątkiem rejonu wileńskiego, który podobnie jak rejon kowieński odznacza się największą gęstością zaludnienia w kraju – powyżej 35 os./1 km² (w pozostałej części 20–30 os./1 km²) [Vaitekūnas 2006; Lietuvos 1981]. Oprócz wymienionych przyczyn, charakterystycznych dla całej Litwy, wpływ na to miała większa atrakcyjność Wilna. Mniejsza gęstość zaludnienia wsi i zmienione warunki gospodarowania na mniej żyznych glebach sprzyjały zwiększeniu się powierzchni ugorów i zaawansowaniu procesów renaturalizacji krajobrazu rolniczego.

Krajobraz nieurodzajnych terenów południowo-wschodnich posiada ogromny potencjał rekreacyjny, gdyż znajdują się tam duże tereny jeziorne: Zarasai (Jeziorosy), Ignalina, Molėtai (Malaty), Trakai (Troki), Lazdijai (Łoździeje). Pagórkowato-jeziorny krajobraz jest atrakcyjny pod względem estetycznym, zaś w dużych masowach leśnych zachowało się naturalne środowisko przyrodnicze. Te wszystkie czynniki spowodowały, że większa część wciąż istniejących w tym regionie, choć niezamieszkałych chutorów oraz starych zagród jest wykorzystywana do wypoczynku. Wiele zagród nadających się do turystyki wiejskiej znajduje się w pobliżu jezior i rzek. Jest to szczególnie ważne dla przestrzennej struktury krajobrazu, ponieważ nowoczesna architektura na terenach strzeżonych staje się coraz większym problemem. Rozpoczęty proces zarastania lasem powierzchni rolniczych z czasem niewątpliwie ustabilizuje się również z tego powodu, że te terytoria nadają się do rolnictwa ekologicznego – obecnie skupia się tu trzecia część ekologicznych gospodarstw rolnych kraju [www.stat.gov.lt].

Dookoła dużych miast zachodzą zupełnie odmienne procesy transformacji krajobrazu. Urbanizacja terenów rolniczych najbardziej intensywny i największy zasięg przybiera w okolicach stolicy kraju. Nieco w mniejszym tempie odbywa się dookoła Kowna, Kłajpedy, Poniewieża, Szawli, znacznie wolniej – blisko innych centrów regionalnych oraz na niewielkim odcinku Pomorza, gdzie dominował dotychczas krajobraz rolniczy. W okresie sowieckim starano się zahamować rozwój miast – ich zaludnienie regulowano poprzez rejestrację mieszkańców, zaś zwiększenie się powierzchni przez ograniczenie budownictwa domów indywidualnych na przedmieściach. Chociaż przedmieścia rozbudowywały się powoli, powierzchnia miast zwiększała się podwójnie i potrójnie. Po odzyskaniu niepodległości, gdy przywrócono własność prywatną i ukształtował się wolny rynek, rozwój przedmieść odbywał się wyjątkowo szybko, lecz proces ten miał charakter niekontrolowany, żywiolowy.

Zmniejszanie się powierzchni rolniczych odbywa się na skutek rozwoju miejscowości i tylko w bardzo niewielkim stopniu z powodu zabudowywania budynkami o przeznaczeniu gospodarczym, które powstają wzdłuż magistrali. Nowe osiedla są różnorodne: rozwijają się dawne osady, buduje się nowe samodzielne osiedla, wzrasta liczba pojedynczych, samodzielnych zagród o charakterze miejskim bez budynków gospodarczych.

W niektórych gęsto zabudowanych, często zamkniętych osiedlach o charakterze miejskim stawia się bloki wielorodzinne (szeregówki) [Krupickaitė i in. 2010–2011]. Krajobraz ten wyróżnia się całkowitym brakiem zieleni i jest mało prawdopodobne, że będą one występować w przyszłości z powodu wyjątkowo gęstej zabudowy. W innych osiedlach zabudowa jest rzadka, dlatego w przyszłości powinny one wyróżniać się intensywniejszym zazielenianiem. Sporo nowych miejscowości powstaje wzdłuż jezior i rzek. Ze względu na piękny widok i bliskość zbiornika wodnego mieszkania są tam droższe. Znacznie bardziej zazielenione są dawne kolektywne działki ogródkowe, które ostatecznie przekształciły się w osiedla satelity.

W okolicach Wilna nowe osiedla buduje się na opuszczonych powierzchniach rolniczych (odłogowanych), gdzie uprawianej ziemi pozostało bardzo mało, zaś dookoła innych miast, powstałych w innym krajobrazie przyrodniczym, osiedla kompaktowe wpisują się w pola uprawne. Takie ich rozproszenie na terytoriach o różnym charakterze wykorzystywania gospodarczego pozwala sądzić, że tempo rozpoczętej tu urbanizacji powinno być inne. Zarówno w pierwszym, jak i w drugim przypadku to pierwsze przejściowe stadium urbanizacji krajobrazu rolniczego powoduje dysharmonię.

W większym oddaleniu od miast powstają nowe chutory. Mieszkańcy miast przenoszą się tam na stałe, a nie w celach wypoczynkowo-rekreacyjnych. Tę odległość należy uważać za strefę wpływów miejskich. Dookoła Wilna jest ona widoczna w promieniu 20–30 km, dookoła mniejszych miast jest mniejsza.

Urbanizacja krajobrazu rolniczego dość szybko odbywa się również na wąskim odcinku równiny morskiej Klaipėda–Šventoji. Działalność rolnicza na tym terytorium w dużym stopniu została przerwana (z wyjątkiem pojedynczych gospodarstw), zaś w dokumentach planowania przewidziano tu strefę rozwoju przedmieścia kurortów. Z powodu samowolnego, chaotycznego budowania domów mieszkalnych typu miejskiego na polach odłogowanych dawny krajobraz rolniczy przeżywa to samo przejściowe stadium transformacji.

PODSUMOWANIE

Koncentracja ludności wiejskiej w dużych osiedlach, dokonana w okresie sowieckim, spowodowała nierównomierne zasiedlenie terytoriów agrarnych, co z kolei wpłynęło na kształtowanie się współczesnej struktury pól.

W miejscowościach, w których najgęściej zachowały się chutory oraz stare wsie, odbudowana tradycyjna drobna struktura pól pozwala na ocenę całego kompleksu krajobrazowego jako obiektu dziedzictwa kultury.

Najnowsze zmiany w krajobrazie rolniczym Litwy, przede wszystkim procesy renowacji w warunkach przyrodniczych, we wschodniej, nieprzychylniej dla rolnictwa części kraju, odznaczającej się najmniejszą gęstością zaludnienia wsi i urbanizowanie terenów o przeznaczeniu rolniczym, znajdują się w strefie wpływu dużych miast oraz na Pomorzu.

PIŚMIENNICTWO

- Daugirdas V., Baubinas R., 2007. Retai apgyventos teritorijos Lietuvoje: Teritorinės sklaidos aspektai. *Annales Geographicae* 40(2), 28–37.
- Daugirdas V., Baubinas R., 2008. Retai apgyventos teritorijos Lietuvoje: socialinė ir demografinė gyventojų būklė. *Annales Geographicae* 41(1–2), 3–12.
- Gyventojai, 1985. Tarybų Lietuvos enciklopedija. T. I, 632.
- Grabauskas B. 1983. Lietuvos TSR žemės ūkio socialinė raida. Vilnius.
- Kaimo gyvenamosios vietovės, 1993. Statistinis rinkinys. Vilnius.
- Kavaliauskas P., Veteikis D., 2006. Lietuvos kraštovaizdžio įvairovės studija, [online] <www.am.lt>.
- Kavoliūtė F., 1997. Sovietmečio paveldas – poliarizuotas agrarinis kraštovaizdis. [In:] *Kraštovaizdžio tvarkymas ir planavimas: Vokietijos ir Lietuvos patirtis. Konferencija-seminaras*, 87–91.
- Kavoliūtė F., 2005. Istorinio kraštovaizdžio reliktai postsovietinėje Lietuvoje. *Lietuvos kraštovaizdžio vizija*. 52–56.
- Krupickaitė D., Peciukonytė L., Pociūtė G. 2010–2011. Aptvertos ir saugomos gyvenvietės Lietuvoje – naujos gyvenamosios išraiška ar būtinybė. *Annales Geographicae*, 43–44.
- Lietuva skaičiais, 2011. Statistikos departamentas. Vilnius.
- Lietuvos TSR atlasas, 1981. Maskva.
- Melioracija Lietuvoje, 1970. Vilnius.
- Vaitekūnas S., 2006. Lietuvos gyventojai: per du tūkstančius metų. Vilnius.

LITHUANIAN AGRARIAN LANDSCAPE AND THE TRENDS OF ITS CHANGE

Abstract. Landscape is not only the environment surrounding people, but also a part of their quality of life, a general combination of culture and nature which arrangement is concurrent with the knowledge of its setup and historical development. The previous 20th century was distinguished in Lithuania for especially fast historical events and radical rearrangement of the agrarian landscape inspired by them, therefore the modern landscape is a manifestation of interaction of previous and current factors with the natural environment.

The article familiarises with the most important features of the Lithuanian agrarian landscape. The main components forming its spatial structure are reviewed - settlements and a system of fields. It also briefly introduces past historical events that have had an effect on it, as well as the newest change trends in the agrarian landscape.

Key words: agrarian landscape, spatial structure, settlements, naturalisation.

Zaakceptowano do druku – Accepted for print: 25.09.2012